

فصلنامه دانش انتظامی سمنان ، دوره نهم ، شماره سی و سوم ، پاییز ۱۳۹۸

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۳/۰۸

تاریخ بازنگری نهایی مقاله: ۱۳۹۸/۰۸/۰۵

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۸/۰۹/۰۳

صفحات: ۱۱ - ۱

مطالعه و بررسی دیدگاه اخلاقی "فقط بحران" در مدیریت پلیسی

علی کریمی خوزانی^{*۱}

چکیده

تأکید آموزه‌های اسلامی و نیز رویکردهای جدید مدیریتی موجب توجه بیش از پیش پلیس به مبحث اخلاق پلیسی شده است. در این میان یکی از چالش‌برانگیزترین حوزه‌های ماموریتی در خصوص اخلاق‌مداری پلیس، مبحث مدیریت و کنترل ازدحامات اعتراض‌آمیز است. برخی بر این اعتقاد هستند که ماهیت چنین ماموریت‌هایی به نحوی است که نمی‌تواند اخلاق‌مداری را مورد توجه قرار دهد لکن اخلاق‌مدارن با طرح دیدگاه "فقط بحران" بدنبال راهکاری برای توجه اخلاق در چنین موقعیت‌هایی هستند. به همین دلیل در این مقاله با هدف کاربردی و به شیوه اسنادی نظرات مرتبط با این دیدگاه با ملاحظات مربوط به نگرش اسلامی مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است. طرفداران دیدگاه "فقط بحران" به اصل ضرورت و اضطرار به عنوان مقدمات اشاره کرده و ملاحظاتی چون تناسب و کارایی را به عنوان مؤلفه‌های اخلاق‌مداری مورد توجه قرار می‌دهند. مفهوم ارزش اخلاقی در این دیدگاه مبتنی بر مفهوم ارزش خنثی (نه خوب و نه بد) است و در نهایت در حیطه عمل با ترکیب نگرش نتیجه‌گرایی و وسیله‌گرایی بدنبال اجرای مأموریت حفظ نظم در ازدحامات اعتراض‌آمیز با رویکرد و نگاه اخلاقی هستند.

واژگان کلیدی: بحران، اخلاق، اخلاق پلیسی، ازدحامات، پلیس جامعه‌محور.

پژوهشگاه علمی مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱. طرح مسأله

امروزه پلیس با رویکرد جامعه‌محوری و توجه به مفاهیمی همچون قدرت نرم، بدنبال کسب اعتماد و مشروعیت است. در این بین اخلاق‌مداری پلیس به عنوان یکی از مولفه‌های کسب اعتماد و مشروعیت جامعه تلقی شده و به همین دلیل سال‌هاست که توجه به اخلاق و اخلاق‌مداری مورد توجه سازمان‌های پلیس در کشورهای مختلف قرار دارد. لکن در برخی از ماموریت‌های پلیس، اخلاق‌مداری و رعایت اخلاق با چالش رویه‌رو است. یکی از این ماموریت‌ها، مدیریت و کنترل ازدحامات اعتراض‌آمیز است. وظیفه‌ایی که باعث شده است علیرغم ورود به دوره جامعه‌محوری، کماکان پلیس شبه نظامی مربوط به دوره سنتی به عنوان نیروی پشتیبان و ابزار مدیریتی کنترل این دسته از ازدحامات کماکان به قوت خود باقی بماند. ازدحامات و اغتشاشات خیابانی بیشترین دل‌مشغولی و نگرانی پلیس در ماموریت حفظ نظم است (کاکس، ۲۰۰۷) و در این بین اخلاق‌مداری پلیس در تصمیمات مرتبط با مدیریت و کنترل ازدحامات مواردی چون بهره‌گیری از اقدامات قهری، استفاده از پلیس مخفی و عملیات روانی و نیز اقدامات پیشگیرانه با چالش مواجه است. به همین دلیل اخلاق‌مداران آشنا به امور پلیسی همیشه ملاحظاتی را برای مدیریت و کنترل ازدحامات اعتراض‌آمیز ارائه می‌کنند. با این حال تاکنون تحقیق منسجمی برای مفهوم‌پردازی تلاش‌های اخلاق‌مداران در این حوزه ارائه نشده است. به همین منظور در این مقاله با مطالعه و بررسی دیدگاه "فقط بحران"، که نظرات اخلاق‌مداران پلیسی را می‌توان در قالب این دیدگاه قرار داد، سعی شده است چارچوب منسجمی برای شناخت این دیدگاه ارائه شود. ساختار نگارش این مقاله نیز به این شکل است که در ابتدا جایگاه اخلاق در مدیریت پلیسی و در ادامه ابهامات اخلاقی مدیریت و کنترل ازدحامات اعتراض‌آمیز مورد بحث قرار گرفته است. پس از آن دیدگاه "فقط بحران" به عنوان راه‌کار اخلاقی این حوزه بررسی شده، سپس مفهوم و نگرش این دیدگاه مورد مطالعه قرار گرفته است.

۲. جایگاه اخلاق در مدیریت پلیسی

امروزه مفاهیم جدیدی در عرصه انتظامی و مباحث امنیتی طرح موضوع می‌شوند که شامل مواردی هستند که صفت نرم را همراه خود دارند و اژه‌های چون قدرت نرم، امنیت نرم، جنگ نرم و ... بن‌مایه و مبنای گفتمان نرم را اطلاعاتی شدن جامعه یا ورود جامعه جدید به عصر اطلاعات تشکیل می‌دهد (پورسعید، ۱۳۸۹: ۳۴). برای نمونه در مبحث قدرت، با گسترش نظارت‌های خارجی و آگاهی‌های شهروندان از حقوق خود، جنبه سخت‌افزاری قدرت کم‌رنگ شده و از منظر هستی‌شناسانه چهره جدیدی از قدرت پدیدار شده است که از آن تحت عنوان قدرت نرم نام برده می‌شود. در این چهارچوب، قدرت از خشونت متمایز شده و در واقع از محدوده و محدودیت خشونت‌رهایی یافته است (رجبی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۱۴). در قدرت نرم: اعتبار، مشروعیت و اعتماد مهم‌ترین منابع قدرت و اقناع و توجیه مهم‌ترین شیوه‌های تاثیرگذاری تلقی می‌شوند (وفادار و ریسی و انانی، ۱۳۹۰).

مفاهیم قدرت سخت و قدرت نرم را می‌توان به خوبی با ابعاد و مولفه‌های رویکردهای پلیسی تطبیق داد. رویکرد پلیس سنتی، رویکردی مبتنی بر بکارگیری ابزارهای قدرت سخت است در حالی که رویکرد پلیس جامعه‌محور بر

محورهای اعتماد، اعتبار، مشروعیت و در نهایت مشارکت حرکت می‌کند بر این اساس به خوبی مولفه‌های قدرت نرم در رویکرد پلیس جامعه‌محور قابل مشاهده است (مجردی، ۱۳۹۲: ۱۰۸). پارادایم حاکم بر مدیریت پلیس امروزه رویکرد جامعه‌محوری است که با عنوان پلیس جامعه‌محور شناخته می‌شود. پلیس جامعه‌محور بدنبال انتقاد از رویکردهای خشن و بدون انعطاف پلیس سنتی و در وهله اول به منظور ارتقاء مشروعیت و کسب اعتماد عمومی بوجود آمده است. در این بین یکی از مولفه‌های تاثیرگذار در ارتقاء مشروعیت و کسب اعتماد عمومی، اخلاق‌مداری پلیس است به همین دلیل یکی از اصول اصلی پلیس جامعه‌محور توجه به اخلاقیات است (ترویانوویچ و باکوروکس، ۱۳۸۳: ۲۱).

با ورود به دوره جامعه‌محوری، موضوع اخلاق مورد توجه سازمان‌های پلیسی در سراسر دنیا قرار گرفته است (عبدی، ۱۳۸۳). به نحوی که اکثر موسسات پلیسی دارای کدهای اخلاقی و رفتاری بوده و معمولاً در پایگاه‌های اینترنتی خود آنرا اطلاع‌رسانی می‌کنند. در این بین، پلیس جمهوری اسلامی ایران از یک‌طرف به دلیل اتخاذ رویکرد جامعه‌محوری و از طرف دیگر به دلیل تاکید آموزه‌های اسلامی، بر اخلاق‌مداری تاکید ویژه‌ای دارد. تعریف اخلاق‌مداری برای پلیس جمهوری اسلامی به این معنی است که پلیس منطبق با ارزش‌های جامعه، برگرفته از آیین مقدس اسلام قدم برداشته و پای‌بندی خود را به ارزش‌های اخلاقی نشان می‌دهد، به عبارت دیگر نحوه رفتار، استفاده از ابزارها و نوع مدیریت و روش‌های کنترلی همگی در طریق و مسیری است که نشان از انجام وظیفه به شیوه اخلاقی است (کریمی، ۱۳۸۶: ۹۹).

۳. ابهامات اخلاقی در مدیریت ازدحامات اعتراض‌آمیز

تهدید و گاهی توسل به قوه قهره، جزء جدانشدنی حرفه پلیس است به همین دلیل است که عده‌ای با انتقاد به رویکرد جامعه‌محوری و اخلاق‌مداری به عنوان یکی از ابعاد این رویکرد، آن را در مدیریت و کنترل ازدحامات اعتراض‌آمیز مناسب نمی‌دانند (احمدوند و دیگران، ۱۳۹۱) در نتیجه عده‌ای بر این اعتقادند که اخلاق‌مداری با اقتداری که لازمه حل و فصل بحران‌هاست در تضاد است. استفاده از روش‌های قهری به عنوان ابزار اقتدار پلیس در بحران‌ها، لازمه کار پلیس است و در نتیجه این نوع از اقتدار پلیس را نباید با ملاحظات اخلاقی دچار ضعف کرد؛ پلیس حافظ نظم در جامعه است و لازم است بدون ملاحظات اخلاقی با عوامل مخل نظم برخورد قهری کند.

در مقابل عده‌ای دیگر استفاده از روش‌های قهری را به نوعی شکست در راهبرد جامعه‌محوری پلیس می‌دانند (راتز، ۱۳۸۸)؛ مخصوصاً در این دوره که رویکرد جامعه‌محوری، فلسفه و راهبرد پلیس را تشکیل می‌دهد. به همین دلیل به عنوان جایگزین روش‌های قهری، مباحثی چون پیشگیری از شکل‌گیری ازدحام و یا در صورت شکل‌گیری، هدایت در مسیر دلخواه، با استفاده از پلیس مخفی و با بهره‌گیری از تکنیک‌های عملیات روانی مطرح می‌شود. با این حال این اقدامات جایگزین، فارغ از ابهامات اخلاقی نیز نیستند. در پیشگیری از شکل‌گیری ازدحامات اعتراض‌آمیز، گاهی مواقع پلیس این نقش پیشگیرانه را به صورت سلبی و در قالب راهبرد ناتوان‌سازی به اجرا می‌گذارد؛ به این دلیل که اقدامات پلیس از این منظر، مکافات قبل از عمل محسوب می‌شود به نوعی با سؤال و ابهام اخلاقی همراه

است. برای نمونه وقتی پلیس به طور پیشگیرانه، افرادی را به اتهام ازدحامی که هنوز انجام نشده است دستگیر کند مشروعیت این اقدام پلیس با ابهام روبه‌رو است (مک‌کارتی و پرن، ۲۰۱۵). دیگر اینکه بهره‌مندی از روش‌های اطلاعاتی چون پلیس مخفی به منظور هدایت ازدحامات، ابهام اخلاقی دیگری را مطرح می‌کند؛ از یکطرف ملاحظات اخلاقی چون راستگویی، امانت‌داری و ... در عملیات پوششی و مخفی مورد توجه نیستند و از طرف دیگر تاکتیک‌های مورد استفاده در اینگونه عملیات مواردی چون فریب، ارعاب و ... از منظر اخلاقی دارای ابهاماتی است که می‌تواند چهره پلیس را در بلندمدت و با مشخص شدن استفاده از چنین شیوه‌های خدشه‌دار نماید.

۴. راه‌کار اخلاق‌مداری در مدیریت ازدحامات اعتراض‌آمیز: دیدگاه "فقط بحران"

برای رفع ابهامات و چالش‌های اخلاق‌مداری در مدیریت ازدحامات اعتراض‌آمیز دیدگاه اخلاقی "فقط بحران" مطرح است. این دیدگاه برگرفته از دیدگاه "فقط جنگ" است که در عرصه فعالیت‌های اطلاعاتی و سیاست بین‌الملل مطرح شده است. در دیدگاه فقط جنگ بیان می‌شود که تنها دلیل برای جنگ و یا فعالیت‌های اطلاعاتی توسط الگوی سفت و سخت چاره آخر، نیت درست، ابزارهای متناسب، احتمال موفقیت، توجه به نتایج انسانی و تبعیض تعیین می‌شود و دیگر اینکه همه اعمال بر اساس منطق جنگ قابل توجیه نیست بلکه ممنوعیت‌های مطلق نیز وجود دارند (مورگان جونز، ۱۳۹۱: ۳۳). به همین دلیل، دیدگاه فقط بحران منبعث از دیدگاه فوق، از مقدمات و ملاحظات بر خوردار است.

۴-۱. مقدمات - اصل ضرورت و اضطرار:

در اسلام اصلی به نام اصل ضرورت وجود دارد. ضرورت، عبارت از موقعیتی است که در آن موقعیت شارع یا قانون‌گذار برای دفع ضرر اقوی، یا جلب مصلحت اقوی، اقدام به رفع ممنوعیت از بعضی از اعمال یا تجویز ارتکاب آن می‌کند. این امر در فقه اسلامی با عنوان (الضرورات تبیح المحذورات/المحظورات) آمده است، به این معنا که ضرورت‌ها ممنوع‌ها را مباح می‌کنند. بنابراین، ضرورت در فقه اسلام یکی از عناوین ثانویه و موجب تغییر عنوان فعل از ممنوع به مباح است (ایارگر و صفری کاکرودی، ۱۳۸۸: ۱۸۷). مبتنی بر این اصل، بهره‌گیری از دیدگاه اخلاقی فقط بحران در مدیریت ازدحامات اعتراض‌آمیز باید به موقعیت‌های نادری محدود شود که پلیس احساس می‌کند که اعتراض‌های گروهی، امنیت عمومی را تهدید می‌کنند و یا در مواردی که نظم و امنیت بشدت دچار آسیب می‌شود (فیج‌نات و مارکس، ۱۳۸۲: ۳۳۳).

۴-۲. ملاحظات - اصل تناسب و کارایی:

همچنین فعالیت‌های پلیس مبتنی بر این دیدگاه در صورتی دارای موازین اخلاقی خواهد بود که توسط افرادی صالح و از سوی سازمان‌های مسئول انجام گیرد (فیج‌نات و مارکس، ۱۳۸۲: ۳۳۳). همچنین این اقدامات باید به نحوی طراحی شوند که متناسب با تهدید مربوطه باشد و دیگر اینکه افراد نامربوط از این اقدامات مصون بوده و از ایجاد رعب در اجتماع نیز جلوگیری شود. از این رو کارایی و تناسب، دو ملاحظه اخلاقی در این خصوص هستند (پیتر، ۱۳۸۸: ۲۶۳). یکی از راه‌های برقراری عدالت در جامعه برقراری تناسب است؛ در تئوری اسلام، عدالت به معنای

واقعی کلمه، یعنی تناسب بین جرم و مجازات است (علیشاهی و علیشاهی، ۱۳۹۴: ۴۴). در این مورد خداوند متعال می‌فرماید: ای کسانی که ایمان آورده‌اید همواره قیام کننده برای خدا باشید و به عدالت گواهی دهید و هرگز دشمنی با قومی، شما را به خلاف عدالت نکشاند. به عدالت رفتار کنید که به تقوا نزدیک‌تر است و از خداوند بترسید، همانا او به آنچه می‌کنید آگاه است. حضرت علی (ع) در نامه خویش به یکی از کارگزاران حکومت می‌فرماید: در روابط خود با مردم انصاف داشته باشید. امام صادق (ع) نیز می‌فرماید: همانا مؤمن کسی است که چون خشم کند، خشمش او را از مدار حق دور نکند (قوام، ۱۳۹۲: ۹۹).

۵. نوع ارزش اخلاق در دیدگاه فقط بحران: اخلاق خنثی (نه خوب و نه بد)

نظام ارزشی که اخلاق در دیدگاه فقط بحران می‌تواند در آن جایگاهی داشته باشد نظام اخلاقی سه ارزشی است. در این نظام اقدام‌ها و عملکردها می‌تواند اخلاقی (خوب)، ضد اخلاقی (بد) و شق سوم، اخلاق خنثی (نه خوب و نه بد) باشد. دانشمندان مسلمان در حوزه رفتار پنج قسم حکم را متمایز کرده‌اند: واجب، مستحب، مباح، مکروه و حرام. اما غالباً آنها را به دو ارزش خوب و بد تحویل می‌دهند. واقعیت آن است که ارزش داوری بر حسب سه نظام ارزشی کارایی بیشتری دارد. بنابراین، در نظام‌های سه ارزشی اخلاق خنثی معادل ضد اخلاقی نیست. امروزه در اخلاق‌مداری باید، عملکرد اخلاقی سازمان‌ها را غالباً در نظام سه ارزشی ارزیابی کرد (قراملکی، ۱۳۸۲: ۲۲۶). با توجه به نظام سه ارزشی می‌توان انواع ارزش‌ها و اصول اخلاقی پلیس را شامل این موارد دانست:

۱-۵. کلیت ارزش‌های اصول اخلاق‌مداری پلیس همانند سایر حرف است؛ اصول اخلاق‌مداری که در حرف و مشاغل گوناگون از آن یاد می‌شود، موارد متعددی است که مهم‌ترین آن عبارت است از: امانت‌داری و صداقت، خودکنترلی و وجدان‌کاری، رازداری و حفظ اسرار، رعایت عدالت، عفت، شجاعت، وفای به عهد و... (رنجبر، ۱۳۹۲: ۱۲-۱۴).

۲-۵. برخی ارزش‌های اخلاقی با توجه به ماهیت کار پلیسی تاحدودی به حرفه پلیس تعلق داشته یا اگرچه در حرفه‌های دیگر نیز مورد توجه است ولیکن جایگاه ویژه و خاصی در اخلاق‌مداری پلیس دارند. اینگونه موارد معمولاً در تحقیقات و پژوهش‌های مختلف پلیسی مورد کندوکاو قرار می‌گیرند و در آئین‌نامه‌ها و مقررات اخلاقی نیز به آنها توجه ویژه‌ای می‌شود. مواردی همچون: صداقت و راستی؛ ادب و شکیبایی؛ باوجدان و کوشا بودن در انجام امور (راجرز، ۱۳۹۰: ۱۳۷-۱۳۸)؛ اصل وفای به عهد، اصل جبران خسارت، اصل رازداری (میس و اورتمایر، ۱۳۸۵: ۱۳۰)؛ اصل عدالت و انصاف (کوردنر و اسکاربورگ، ۱۳۹۰: ۷۸)؛ اصل بی‌طرفی (پرنزله، ۱۳۹۱: ۶۶)؛ و یا در مطالعاتی که مبتنی بر روایات اسلامی انجام شده علاوه بر بسیاری از موارد بالا مواردی چون: اصل حیا و عفت (مجیبی، ۱۳۸۳: ۸۴)؛ دفاع از مظلوم و مبارزه با ظالم (عبدی، ۱۳۸۱: ۱۱-۱۳) و ... اشاره شده است.

۳-۵. در برخی پژوهش‌ها و تحقیقات پلیسی با دید آسیب‌شناسانه به انحرافات و کژرفتاری‌های اخلاقی پلیس پرداخته و با معرفی آنها درصد رفع این معضلات اخلاقی در حرفه و پیشه پلیسی هستند مواردی چون: شکنجه، رفتار غیرانسانی در بازداشتگاه‌ها، رشوه، عدم افشای رفتار غیرقانونی همکاران، خشونت غیرضروری (پرنزله، ۱۳۹۱: ۶۹-۸۰)؛ دروغ و فریبکاری، سوء استفاده‌های گفتاری و روانی؛ تخطی به حقوق مدنی؛ روابط نادرست جنسی (پیک و دیگران، ۱۳۹۱: ۳۵۰).

۴-۵. برخی از اصول و ویژگی‌های حرفه‌ای مربوط به کار پلیسی هستند که همچون سایر مشاغل، اگرچه جزو اصول اخلاقی محسوب نمی‌شوند ولی عدم توجه به آنها به این دلیل که باعث کاهش کارایی و اثربخشی اقدامات شده، به نوعی رفتار غیرحرفه‌ای محسوب می‌شوند. در نتیجه می‌توان توجه به کسب این اصول و ویژگی‌ها را از منظر مسئولیت حرفه‌ای، اقدامی اخلاقی محسوب کرد. این اصول و ویژگی‌ها در حرفه پلیس می‌تواند مواردی چون: اصل تخصص‌گرایی (رحمانی و اسلامی، ۱۳۸۶: ۵۲)؛ اصل همکاری‌های فرابخشی و فراسازمانی و ... (پرنزله، ۱۳۹۱: ۸۰)، توجه به رضایتمندی و کسب اعتماد مردم و ... باشد.

۵-۵. در نهایت با مدنظر قرار دادن کارایی و اثربخشی (که در بند قبلی به آن اشاره شده است) و توجه به نوع ماموریت و شرایط حرفه‌ای شغل پلیس (تامین امنیت و حفظ نظم) می‌توان گفت برخی از ویژگی‌های کار پلیسی در نگاه اولیه ممکن است برای برخی ماموریت‌ها عملی ضداخلاقی محسوب شود ولی در موقعیت‌های ویژه و ماموریت‌های خاص حرفه‌ای پلیس، این گونه اقدامات غیراخلاقی محسوب نشده بلکه از نظر ارزش اخلاقی، عملی خنثی (نه خوب و نه بد) محسوب می‌شود که می‌تواند حتی قابلیت درج در اسناد اخلاقی را داشته باشد. برای نمونه می‌توان به عملیات پلیس مخفی اشاره کرد که معمولاً با فریب و دروغ همراه بوده و به صورت نفوذی و پوششی انجام می‌شود؛ این گونه عملیات برای بیشتر حوزه‌های ماموریتی پلیس ضرورتی ندارد ولیکن در برخی حوزه‌های ماموریتی همچون مقابله با باندهای موادمخدر و یا تشکیلات زیرزمینی مربوط به جرایم سازمان‌یافته از عملیات پوششی و نفوذی پلیس مخفی برای مقابله با این جرایم بهره برده می‌شود.

همانطور که در این تقسیم‌بندی پنجگانه از انواع اصول و ارزش‌های اخلاقی در سازمان پلیس مطرح شده است دیدگاه فقط بحران را باید در دسته پنجم قرار داد. بر این اساس می‌توان گفت در دیدگاه فقط بحران، اقداماتی مدنظر است که در شرایط عادی غیراخلاقی محسوب شده لکن در شرایط بحرانی، این اقدامات از نظر ارزش اخلاقی، خنثی (نه خوب و نه بد) محسوب می‌شوند.

۶. نگرش اخلاقی در دیدگاه فقط بحران: ترکیبی از نتیجه‌گرایی و وسیله‌گرایی

در ماموریت حفظ نظم و کنترل از دحامات اعتراض‌آمیز، چالش و ابهامی که وجود دارد این است که پلیس در انتخاب روش و ابزار مقابله باید به اهداف و نتایج احتمالی بیاندیشد و یا اینکه به عادلانه بودن روش مورد استفاده توجه داشته باشد. این موارد جزو مفاهیم بنیادی محسوب شده که در نهایت در قوانین و خط‌مشی‌های سازمانی خود را

متجلی می‌نماید. در این خصوص دو دیدگاه وجود دارد دیدگاهی که اولویت را به اهداف مطلوب و برتر می‌دهد و دیگری که به روش‌های عادلانه توجه دارد.

نظریه اخلاقی مبتنی بر دیدگاه اهداف برتر که در برخی متون و تحقیقات، نتیجه‌گرایان نامیده می‌شوند به نتایج و پی‌آمدها توجه دارند. غالباً از این رویکرد تحت عنوان رویکرد پایان‌نگر و فرجام‌گرا یاد می‌شود. رایج‌ترین انشعاب رویکرد فرجام‌گرا گرایش سودمداری است که در آن دستیابی به حداکثر منفعت برای حداکثر افراد مدنظر می‌باشد (میس و اورتمایر، ۱۳۸۵: ۱۲۹). غایت‌گرا ابتدا چیزی را به عنوان خوب و ارزش ذاتی در جهان تعیین می‌کند که جنبه اخلاقی نداشته و فارغ از اخلاق، خوب به حساب می‌آید. بعد، عملی را که موجب ایجاد آن خوب می‌گردد به لحاظ اخلاقی درست می‌داند (اترک، ۱۳۸۹: ۲۸). اگر پلیس باور داشته باشند که کار آنها، هدفی بر حق و عادلانه دارد؛ بنابراین مقرراتی که مانع کار آنها می‌شود را غیراخلاقی تلقی خواهند کرد و مأموران ممکن است قوانین سازمان را دور بزنند تا کاری که به درستی آن باور دارند را انجام دهند (کرانک و کالدور، ۱۳۹۲: ۱۱۷). هشدار می‌دهد که برخی محققان در خصوص نتیجه‌گرایان می‌دهند این است که اهداف به خودی خود، برای توجیه رفتارهایی که برای رسیدن به آنها انجام می‌دهیم، کافی نیستند چرا که مأموران هرگز نمی‌توانند از قبل مطمئن باشند که نتیجه همانی خواهد بود که انتظارش را دارند (کرانک و کالدور، ۱۳۹۲: ۲۴۱). دیگر اینکه وسیله‌هایی هستند که برای رسیدن به هدف، نباید از آنها استفاده کرد. به بیان دیگر هر اندازه که هدف، برتر و والا باشد و هر چه قدر هم که با ارزش باشد، برخی از روش‌های رسیدن به آن پذیرفتنی نیست (کرانک و کالدور، ۱۳۹۲: ۷۵). دیگر اینکه اگر مأمورین پلیس بخواهند برای دستیابی به نتیجه مورد نظر به هر اقدامی دست زنند و از هر وسیله ممکن استفاده نمایند، شخص خود و حرفه مربوط را به فساد می‌کشند. اساس اخلاق یعنی انجام کار درست از راه درست و در وقت درست؛ و مسلمانان رفتارهای مشخصی غیراخلاقی هستند و ارتکاب آنها، اصول اخلاق را تخریب می‌کند (میس و اورتمایر، ۱۳۸۵: ۱۳۴).

در نقطه مقابل دیدگاه روش‌های عادلانه قرار دارد که در برخی تحقیقات و وظیفه‌گرا نامیده می‌شود. این دیدگاه فقط با عمل مورد قضاوت، سروکار دارد. اگر عملی ذاتاً خوب است، حتی اگر نتایج بدی هم داشته باشد؛ همچنان خوب تلقی خواهد شد (کرانک و کالدور، ۱۳۹۲: ۲۳۵). معمولاً در قوانین و مقررات و نیز در تهیه آئین‌نامه‌های اخلاقی پلیس این دیدگاه مورد توجه است؛ برای نمونه این دیدگاه در آیین‌نامه انجمن بین‌المللی فرماندهان پلیس به طور مفصل شرح داده شده است (پرنزله، ۱۳۹۱: ۶۸). به نظر می‌رسد نگاه اسلام بیشتر متمایل به وظیفه‌گرایی اخلاقی است. اخلاق اسلام برای اولیای الهی همچون علی بن ابی‌طالب مبتنی بر وظیفه‌گرایی است؛ چون تنها محرک عمل اخلاقی او، وظیفه بندگی است. اصل تفکر اخلاقی اسلام نوعی وظیفه‌گرایی است؛ اما به لحاظ اینکه اکثر انسان‌ها نمی‌توانند بر این اساس عمل کنند، خودگرایی و سودگرایی نیز در مراتب بعدی مطرح می‌شود. در نگاه امام خمینی نیز وظیفه‌گرایی، جدای از نتیجه‌گرایی و فضیلت‌گرایی نیست؛ زیرا ایشان، حسن و قبح را به مثابه بنیان اخلاق و سعادت را به مثابه غایت اخلاق معرفی می‌کنند. در عین حال، معتقدند رسیدن به سعادت یا نتیجه مطلوب و همین طور تربیت انسان فضیلت‌مند مگر از طریق عمل به وظایفی که عقل و شرع برای انسان مشخص نموده است، میسر نمی‌شود (عسگری یزدی و سلیمانی، ۱۳۹۴: ۴۴). در نگاه امام، اصول اخلاقی مطلق و همگانی است. عدل

همیشه خوب است و ظلم همیشه بد؛ دروغ همیشه بد است و راست‌گویی همیشه خوب (عسگری یزدی و سلیمانی، ۱۳۹۴: ۵۳). در گفتمان دینی اجازه هر نوع فعالیت، برای رسیدن به اهداف الهی و اسلامی وجود ندارد و به عبارت دیگر هدف، وسیله را توجیه نمی‌کند (منصورنژاد، ۱۳۸۶: ۳۶). اما، همان‌گونه که برخی محققین ذکر می‌کند، تعهد صرف به وسیله در راس تناقضی پنهان با دغدغه کارآمدی قرار دارد که اغلب در نهادهای پلیس و مطالبات جامعه ظهور می‌کند، اگر ماموران نتوانند اهدافی که می‌دانند خیر است را دنبال کنند، اگر بیش از اندازه درگیر قوانین بازی شوند، با نادیده گرفتن آنچه که بدان باور داشتند، به خود خیانت کرده‌اند. ماموران این چینی، آن قدر درگیر روش‌های عادلانه هستند که دیگر به اهداف برتر توجهی ندارند (کرانک و کالدور، ۱۳۹۲: ۸۱).

با توجه به دیدگاه‌های فوق به نظر می‌رسد که دیدگاه فقط بحران به نتیجه‌گرایان نزدیک است ولیکن با توجه به نقدی که به این دیدگاه وارد است و اینکه نظر اسلام به دیدگاه وسیله‌گرایان متمایل است می‌توان مناسب‌ترین نگرش برای پلیس را برخوردار از دیدگاهی ترکیبی دانست. استدلالی که برای این نگرش و دیدگاه ترکیبی وجود دارد می‌تواند در قالب نظریه فقط بحران مطرح شود.

نتیجه‌گیری

در این مقاله اشاره شد که مرز بسیار حساسی بین قاطعیت پلیس در زمانی که به نظر می‌رسد لازم است به اقدامات قهری متوسل شوند و لزوم توجه به ملاحظات اخلاقی وجود دارد. در نتیجه پلیس از طرفی خواهان اخلاق است و از طرف دیگر اخلاق‌مداری و پایبندی به اخلاقیات را دردساز و مانع‌آفرین می‌بیند و این مهم‌ترین چالش در اخلاق‌مداری پلیس محسوب می‌شود. البته استفاده از قوه قهریه تنها چالش اخلاقی در کنترل ازدحامات اعتراض‌آمیز نیست. استفاده از پلیس مخفی و عملیات روانی و نیز فعالیت‌های که به منظور پیشگیری از وقوع بحران صورت می‌گیرد با چالش جدی اخلاقی روبرو هستند. به همین منظور در مدیریت و کنترل ازدحامات اعتراض‌آمیز، دیدگاهی اخلاقی با عنوان "فقط بحران" مطرح است که راهکاری برای حفظ اخلاق‌مداری پلیس در بحران‌هاست. در این مقاله سعی شده است با مرور ویژگی‌ها و شرایط خاص بحرانی و نیز ویژگی‌های اخلاق‌مداری پلیس، این دیدگاه و نظریه اخلاقی مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد.

در پایان به عنوان جمع‌بندی تعریفی از دیدگاه فقط بحران با توجه به مطالب بیان شده می‌توان به این شکل ارائه کرد: دیدگاه فقط بحران شامل ویژگی‌ها و اقداماتی است که در شرایط عادی غیراخلاقی محسوب می‌شوند لکن در شرایط بحرانی، این گونه اقدامات به دلیل اصل ضرورت و اضطرار و با ملاحظه تناسب و کارایی از نظر ارزش اخلاقی، خنثی (نه خوب و نه بد) محسوب می‌شوند. به عبارت دیگر پلیس، به منظور رعایت اخلاق، نتیجه‌گرایی (کنترل ازدحامات اعتراض‌آمیز) را با وسیله‌گرایی (بکارگیری ابزارهای متناسب و کارا) ترکیب می‌کند.

منابع

۱. اترک، حسین (۱۳۸۹). وظیفه‌گرایی اخلاقی، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال پنجم، شماره ۱ و ۲، صص ۲۷-۳۵.
۲. ایارگر، حسین و عابدین صفری کاکرودی (۱۳۸۸). نقش بنیادین ضرورت در ماموریت‌های پلیس، فصلنامه دانش انتظامی، سال یازدهم، شماره اول (شماره ۴۲)، صص ۱۸۴-۲۱۷.
۳. پرنزله، تیم (۱۳۹۱). رفتارهای انحرافی در کار پلیس: پیشگیری از خلافکاری و حمایت از درستکاری، ترجمه ابوالفضل محمدی، تهران: دفتر تحقیقات کاربردی بازرسی کل ناجا.
۴. پورسعید، فرزاد (۱۳۸۹). مفهوم‌شناسی گفتمان نرم و محیط راهبردی متاثر از آن، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال هشتم، شماره ۲۸، صص ۳۳-۶۰.
۵. پیتر، گیل (۱۳۸۸). اطلاعات در دنیای ناامن، ترجمه معصومه شهسواری و مرضیه رحیمی، تهران: دفتر تحقیقات کاربردی پلیس امنیت عمومی ناجا.
۶. پیک، کنت‌جی؛ لری کی. گینس و رونالد دابلویو. گلنسر (۱۳۹۱). نظارت و مدیریت پلیس در عصر پلیس‌جامعه‌محور، ترجمه مهیار نخعی، تهران: بازرسی کل ناجا-دفتر تحقیقات کاربردی.
۷. ترویانوویچ، رابرت و بانی باکوروکس (۱۳۸۳). پلیس جامعه‌محور، ترجمه: مرکز مطالعات و تحقیقات کاربردی طرح و برنامه و بودجه ناجا، تهران: فرات.
۸. راتز، هوراد (۱۳۸۸). پلیس و استفاده از قدرت، ترجمه وحید میرزائیان، تهران: سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا.
۹. راجرز، کالین (۱۳۹۰). مهارت‌های فرماندهی در فعالیت‌های پلیسی، تهران: انتشارات زرد.
۱۰. رجبی، هادی؛ محمد رجبی، حمید مستجابی سرهنگی (۱۳۹۳). تحول مفهوم قدرت در گفتمان جهانی شدن و راهبرد پلیس در مواجهه با آن، پژوهش‌نامه نظم و امنیت انتظامی، سال هفتم، پیاپی ۲۵، صص ۹۹-۱۱۸.
۱۱. رحمانی، سیداحسان و سیدمجتبی اسلامی (۱۳۸۶). استانداردسازی رفتار پلیس و نقش آموزش کلاسیک نظامی، فصلنامه اندیشه انتظامی، سال اول، شماره دوم، صص ۴۹-۵۵.
۱۲. رنجبر، بهرام (۱۳۹۲). الگوهای رفتاری و مهارت‌های ارتباطی پلیس، تهران: معاونت تربیت و آموزش ناجا.
۱۳. عبدی، توجید (۱۳۸۱). درآمدی بر نظامنامه اخلاقی پلیس (اخلاق و وجدان پلیسی در جامعه)، فصلنامه دانش انتظامی، سال چهارم، شماره ۲ و ۳، صص ۶-۱۶.
۱۴. عبدی، توحید (۱۳۸۳). تبیین رویکرد جامعه‌محوری، فصلنامه دانش انتظامی، سال ششم، شماره ۴، صص ۱۳-۲۸.
۱۵. عسگری یزدی، علی و رضا سلیمانی (۱۳۹۴). دیدگاه اخلاقی امام خمینی (ره)، فصلنامه پژوهش‌نامه اخلاق، سال هشتم، شماره ۳۰، صص ۴۳-۵۸.
۱۶. علیشاهی قلعه‌جوقی، ابوالفضل و مهدی دهقان علیشاهی (۱۳۹۴). بررسی مبانی نظری احترام به شخصیت انسانی مجرمان در طول مجازات، فصلنامه بصیرت و تربیت اسلامی، سال دوازدهم، شماره ۳۳، صص ۳۳-۵۳.
۱۷. فیچ‌نات، سریل و گری تی مارکس (۱۳۸۲). پلیس مخفی (تعقیب و مراقبت از دیدگاه تطبیقی)، ترجمه مرکز تحقیقات و پژوهش‌های ناجا، تهران: مرکز تحقیقات و پژوهش‌های ناجا.
۱۸. قراملکی، احد فرامرز (۱۳۸۲). اخلاق حرفه‌ای، تهران: ناشر مولف.
۱۹. کرانک، جان‌پی و مایکل ای. کالدرو (۱۳۹۲). اخلاق پلیسی، ترجمه رامین درگاهی، تهران: علامت.
۲۰. کریمی‌خوزانی، علی (۱۳۸۶). تدوین معیارهای اخلاقی کارکنان پلیس، دانش انتظامی، سال نهم، شماره سوم، (شماره مسلسل ۳۵)، صص ۹۶-۱۱۱.
۲۱. کوردنر، گری و کاترین اسکاربورگ (۱۳۹۰). مدیریت پلیس، ترجمه اکبر استرکی، تهران: انتشارات زرد.

۲۲. مجردی، سعید (۱۳۹۲). سطوح و ساختار امنیت در ایران، طرح تحقیقاتی، مرکز تحقیقات کاربردی معاونت طرح و برنامه و بودجه ناجا.
۲۳. محبی، علی (۱۳۸۳). اخلاق پلیسی، فصلنامه دانش انتظامی، سال ششم، شماره سوم، صص ۶۷-۸۷.
۲۴. منصورنژاد، محمد (۱۳۸۶). تحلیلی بر جنگ روانی با تاکید بر کتاب و سنت، فصلنامه عملیات روانی، سال چهارم، شماره شانزدهم، صص ۲۸-۴۵.
۲۵. مورگان جونز، جنیفر (۱۳۹۱). آیا اطلاعات اخلاقی اصطلاحی متناقض است؟، در: گولدمن، جین، اخلاق حرفه‌ای جاسوسی، مترجمان: معصومه شهسواری، بهنام عسگرخانی و علی سعادت، صص ۲۸-۳۸، تهران: دفتر تحقیقات کاربردی پلیس اطلاعات و امنیت عمومی ناجا.
۲۶. میس، ادوین و پی جی اورتمایر (۱۳۸۵). رهبری، اصول اخلاقی و امور پلیس: چالش‌های پیش‌روی پلیس در قرن بیست و یکم، ترجمه حسین شاکری، تهران: سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا.
۲۷. وفادار، حسین و رضا ریسی وانانی (۱۳۹۰)، «امنیت انتظامی و سند چشم انداز ۱۴۰۴»، نظم و امنیت انتظامی، سال چهارم، شماره ۲، صص ۱۰۵-۱۲۴.
28. Cox, Stephen M. (2007). Crowd/ Riot Control. In: Jack R. Greene (eds), The encyclopedia of police science, New York: Routledge (Taylor & Francis Group)
29. McCartney, Steve & Rick Parent (2015). Ethics in Law Enforcement, Victoria, British Columbia: BCcampus. Retrieved from <http://opentextbc.ca/ethicsinlawenforcement/>.

Studying the ethical perspective of "crisis only" in police management

Ali Karimi Khozani*¹

Received: 29-05-2019

Revised: 27-10-2019

Accepted: 24-11-2019

Abstract

The emphasis on Islamic teachings as well as new managerial approaches have led the police to focus more on the issue of police ethics. One of the most challenging areas of the police ethics mission is the management and control of protests. Some believe that the nature of such missions is such that it cannot address ethics, but ethics seek a "crisis-only" approach to ethics in such situations. For this reason, in this paper, the views related to this view have been studied in an applied and documentary way with considerations on Islamic attitudes. Proponents of the "crisis only" view point to the principle of necessity and urgency as prerequisites and consider considerations of proportion and efficiency as ethical components. The concept of moral value in this view is based on the concept of neutral value (neither good nor bad) and ultimately operates by combining the attitude of consequentialism and instrumentalism to carry out the mission of maintaining order in protests with a moral approach and outlook.

Keywords: Crisis, Ethics, Police Ethics, Conflicts, Community-Based Police.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

¹*- Assistant Professor of Naji Institute of Forensic Sciences and Social Studies

Email: alikarimikhozani@gmail.com